

Apukurya

Akın Atauz

1942' de bir Apukurya temsilinden

02/04/2017

Kent dediğimiz yer nedir ki? Öyle, herkesin az-çok birbirinin kopyası gibi durduğu, evden çıkınca yapılabilecek işlerin ve gidilebilecek yerlerin kısıtlı olduğu, ya da birbirine benzerliğinin sıkıntısının sokaklarda kol gezdiği; türdeşliğin, tekrarın, yalınkatlığın ve ufuksuzluğun yoğun biçimde örülerek boğazımızı sıktığı bir yer mi? Kent, böyle bir yaşamın ağır ve fûme rengi boğuntusunun üzerimize çökmesi için bir araya geldiğimiz bir coğrafya mı?

Yoksa alabildiğine özgür olmak istediğimiz, kendi kimliğimizi, birey olarak ve yakın olduğumuzu bildiğimiz/ hissettiğimiz topluluklarla birlikte, kendi

bildiğimiz gibi yaşayabildiğimiz ve bizden başka, kendi kimliklerine ve dünyaya bakışlarına göre yaşamakta olanlarla bir araya geldiğimiz, onların başka türlü yapmasını/ yaşamasını, en azında her zaman gördüğümüz, bazen onların başka türlü olmaları hakkında düşündüğümüz ve kendimizi yenilerken, başka olanların yapma biçimlerinden esinlenebildiğimiz/ etkilendiğimiz, çoğul bir karmaşanın olduğu bir yer mi?

Kent şöyle tanımlanabilecek bir yer mi? Farklı tarihsel derinlikler, inançlar, diller, ten renkleri, kökenler, kültürler ve uygarlıklar ve hepsinden önemlisi, bütün bu inanılmaz çeşitliliğin bir araya gelmesi var. Burada herkes var. Dünyayı her türlü yaşamak ve onun lezzetleri hakkında yorum olanağı var; bu farklı yorumlara göre farklı davranma özgürlükleri var. Bambaşka hayatların bütün renkleri var. Onların yan yana ve iç içe durması var. Onların hem ayrı ayrı durması, hem de bir arada erimesi var. Onlardan oluşan bir kent bütünü, bir kent kültürü karmaşası, alacası var. Hiçbir olmayan ve her biri olan canlı ve devingen bir alaca...

Tatavla' da Mart 1932' de yapılan bir karnaval panayırı
İnanılmaz derecede çok katmanlı olan çoğul şenliklerin, barış içinde bayram yapması, kutsalları kutlaması, festivallerde/ panayırlarda eğlenmesi var. Sokaklarda, her zaman görmediğimiz etnik müzik aletlerinin çalınması, şarkıların söylenmesi ve bu müzikle dans ederek, sokakları – meydanları dolduran esrik kitlelerin, olağan dışı büyük neşesini ve kahkahasını, kentin bir

ucundan bir ucuna taşınması var. Bütün kentin sevinçle köpürmesi, bu köpüklerin, sadece kente değil, dünyanın bütün coğrafyalarına uçuşarak dağılması var...

Ama bütün bunlar için, önce “kent var” diyebilmeliyiz. Eğer kent yoksa çünkü, elimizde ancak karabasanlı ve çok kalabalık bir kasaba vardır. Kapalı ve baskıcı, türdeş ve ufuksuz, bize yeni bir şey göstermediği gibi başka türlü olabilme umudu bile vermeyen bir yer...

Bir kent, içinde yaşayan kentiler tarafından bazen daha kentli, hatta dünyaya çok açık ve çeşitlilik içeren, çok dilliliğin, çok kimlikliliğin ve çok kültürlülüğün bütün etkileşimlerini ve yaratıcılıklarını içeren, barış içinde ve coşkulu dönemler yaşar. Bazen, tam tersi olur. Kendisini bütün çeşitliliğinden ve çok boyutluluğundan arındırıp, türdeşleşmeye başlar ve kentli gruplardan biri, kenti, kendisine benzemeyenlerden arındırmaya girişir.

Son iki yüzyılda kentler, bunu daha çok milliyetçilik ölçütlerine göre yaptı. Daha önceki yüzyıllarda din için, dinin içindeki farklı yorumlar, mezhepler için yaptığı gibi... Bir ölçüt almak ve kenttekileri bu bir tek ölçüte uymuyorlarsa dışarı sürmek, gettolaştırmak, ya da kelimenin gerçek anlamıyla yok etmek, geçtiğimiz iki yüzyıl boyunca, dünyanın birçok kentinde, olanca dehşetiyle yaşandı.

*

İstanbul kendi tarihi boyunca, bütün bu dönemlerin üst üste katlanmasıyla oluşan burgaçlardan geçti ve hala da geçiyor. Roma, devletin kendi anlamını türettiği Akdeniz Uygarlığının çatısı olarak, bütün kentlerinde çok kültürlüydü. Bizans, bütün ortodoksluğuna rağmen, Roma geleneğini, bütün Bizans coğrafyası kentlerinde sürdürdü. Osmanlı da, aynı geleneği devraldı ve o da bütün Müslümanlığına rağmen, kentlerinde çok kültürlülüğü yaşattı. İstanbul, bunun en parlak örneği sayılır.

İstanbul, Osmanlı kenti olduğunda, rivayete göre Sakız Adası’ndan getirilen delikanlı denizciler ve “**Giritli, Manili, Yediadalı vb. Grek işçiler ve kürekçiler**”, Haliç tersanesinde çalıştılar. Sonra, yine rivayete göre, Aya Dimitri kilisesi camiye dönüştürülünce, kilisedeki ikonalarını alıp, Haliç’in daha kuzeyine doğru, yeni bir yere yerleştiler. Burası, eskiden Galata’daki Cenevizlilerin ahırlarının tavlaların bulunduğu yerd. Burada yeni bir mahalle yarattılar ve ikonalarını da burada yaptıkları kiliseye yerleştirdiler. İstanbul’un başka semtlerindeki Rum kızlarıyla evlenip, yeni evlerini, eskiden

tavlaların bulunduğu bu yerde kurdular. **Buraya, Rumca çoğul ifadesiyle: Tatavla dediler.**

Pamfilios Episkoposu Melisinos Hristodulu'nun 1913 yılında yayınlanan **Tatavla Tarihi** adlı kitabında anlattığına göre, Tatavla'da evler çoğunlukla ahşap genellikle iki veya üç katlıdır. Sayıları 3 000 civarındadır. **“Tatavla'nın sokakları ne düzgündür ne de geniş. Tatavla'daki dükkanlar, özellikle bakkallar, berberler, tuhafiyeciler, eczaneler ve ayakkabıcılar gibi çok çeşitlidir.”**

Adalı Rumlar, Ortodoks kilisesinin tüm karşı koyuşlarına rağmen, doğunun kadim **Dyonisos** ve **Poseidon** şenlikleri geleneklerini ve ritüellerini harmanlanarak, paganlığın ve Hristiyanlığın, halk arasında nasıl kendisine özgü bir yer ve kültür oluşturabileceğini İstanbullulara gösterdiler. Ruhun ve doğanın, iklimin ve inancın, kışın ürütücü soğuşundan çıkarak, o mucizelerle dolu canlanışını kutsamayı, bu büyük kente beş yüz küsur yıldır, hiçbir zaman unutmadılar.

Baharı ve yeniden doğan otu, börtü-böceği, çiçeği ve canlanan ağaçları, bu canlanışın kokularıyla dolarak esen yeli, kışın ertesinde büyüyen kuzuları ve danaları, yeni mevsimin sebzelerini ve hoş lezzetleri ve kokularıyla meyveleri, herkesin içine doğmakta olan baharı, kutsamak, her halde insanlık tarihi kadar eskidir. **Fırat** ve **Dicle** ırmaklarının arasında gelişen bütün uygarlıklarda, **Nil**'de, **Ganj** ve **İndus**'ta, **Sarı Irmak**' ta ve dünyanın mevsim değişikliklerini yaşayan bütün topluluklarında, ister kırdan- ister kentte olsun, kışın soğuşundan çıkarken, doğadaki canlanmaya tanıklık edip heyecan duymadan, bunun sevincine kapılmadan, içi kıpırdamadan ve coşmadan bahar, öyle kolayca geçirilecek bir şey olamaz.

Kendi küçük yaşamlarımız, zor olabilir, ya da, karamsar olmak için birçok nedeni vardır herkesin... Ancak bu, doğa bunca coşkuyla canlanırken, onu görmezden gelmemiz için bir neden olamaz. Bu kutlamayı kimi kültürler, bir biçimde ele almış, başka bir inanç sistemi, başka bir biçimde evirip, günün kutsamaları arasında yaşatmıştır. Bir başkası geleneği kentlere taşımış, bazı kentler de bunu, pagan geleneklerinin kadim zamanlardan beri yaşandığı gibi, coşarak, sarhoşluk ve cinselliğin sonsuz keyifli birleşmelerine doğru yönlendirmiş olabilir.

Kimi zaman din bilginleri, ya da din kurumları bu taşkınlıkları bir halkçılık politikası olarak hoş görmüş, kimi zaman ve kimi yerde inkar etmiştir. Her kutsalın kendine göre bir ortodoksisi ve halk katında kabul görme politikası olduğu için, aynı yerde/ aynı kentte bulunan kimi topluluklar, esriklik ve

cinsellik içinde doruklara tırmanan şenlikler yaparken, aynı yerdeki diğer topluluklar bunu izlemekle yetinmiştir. Ama bunları yok saymak ya da yasaklamak? Küçümsemek ve aşağılamak ve bastırmak için bahaneler aramak? Galiba bu, yakın zamanlara kadar bu kentlerde pek olmadı.

1932 tarihli bir gazete kupürü

Kent kültürü, hele İstanbul gibi bir kentin kültürü, bu tür binlerce, sayısız katmanın, alt kültürün, geleneğin ve folklorun yana durmasıyla, birbirinden etkilenerек, ha-bire değişmesiyle, kente özgü bir çeşitlilik kazanır. Bu coşku, kimi yerde ahlaksızlık ya da dinsizlik ya da sapık bir dinin densizlikleri, bazen aşağılık ve kaba bir eğlenme /coşma biçimi olarak, kimi yerde ise, ahlaksızca da olsa, kaba da olsa, cinsellik yüklü de olsa, insan/ toplum yaşamının sonsuz pınarından beslenen bin bir rengin türevi olarak görülüyor ve yaşamaya devam ediyor.

İstikamet Tatavla meydanı

İstanbul sokakları yüzyıllardan beri, Yeşilköy'den Bakırköy'den Samatya'dan ve Aksaray, Fener, Balat tarafından, ya da kuzeyden, Arnavutköy, Tarabya tarafından gelen kabilelerle doluyor, sokaklarda şarkı söyleyen ve dans eden bu insanlar, normal zamanların birçok kuralını hiçe sayarak, geniş bir keyif özgürlüğü ile **Kasapiko** oynuyorlar ve içki içiyorlar, neşe saçıyorlardı. Köprüleri geçip, Taksim'e Tatavla'ya doğru gidiyorlardı. İstanbul, bu geleneğini yüzyıllar boyunca yaşatmıştı.

Keyif veren her şeyin karşıtı olan perhizin başlayacağı, temiz bir sayfanın açılacağı Pazartesi (**temiz pazartesi/ "Kathara Deftera"**) günü öncesindeki haftalar boyunca, bol bol yenmiş etli sebzeler, deniz ürünleri ve istiridyenin, sonunun geleceği ve artık etten uzak (ertesindeki 40 gün boyunca belki çoğunlukla baklanın yeneceği) **"Baklahorani"**de, her türlü maskaralığa cevaz veren birkaç-gün... Bütün kentlilere iyi gelmez mi?

Belki de gelemeyiz. Çocukluğumda duyduğum “**apukurya maskarası**” deyimine, aşırıya kaçmış, kendini küçük düşürmeyi göze almış ya da umursamamış insan haline, nasıl çekinceyle baktığımı hatırlıyorum. Baharın bu alabildiğine özgür ilk kutsamalarında, kentin muhafazkar kanatlarını, bütün cinsel enerjisini kan-ter içinde saçmakta olan bu kalabalıklara, maskeli balolardaki maskelerin herkesi eşitlemesine ve bedenlerini dizgin vurulmamış eğlenceye terk etmiş sarhoşlara pek de iyi gözle bakmayan kent insanlarını da anlamak, mümkün elbette.

Tatavla karnavalı, 1932.

Hristodulu örneğın, **Tatavla Tarihi** kitabını yazmış ama “**Baklahorani**”den oldukça muhafazakâr bir biçimde bahsediyor: “*Sonsuz insan yığını, özellikle de halk sınıfları, Tatavla’ya akın eder; öğleden sonra ise bu yığınlar Pera’dan ve başka mahallelerden gelen üst sınıflar iştirak eder... Daha sabahtan itibaren tükenmek bilmeyen dalgalar halinde tepeyi tırmanmaya başlar, mahalle keyifli, muzip bir ruhla dolar. Böylece, bu güzel muhitte insanlar, baharın bu ilk panayır gününde, şarkılar, çalgılar, danslar ve perhiz yemekleriyle eğlenir.*” diyor.

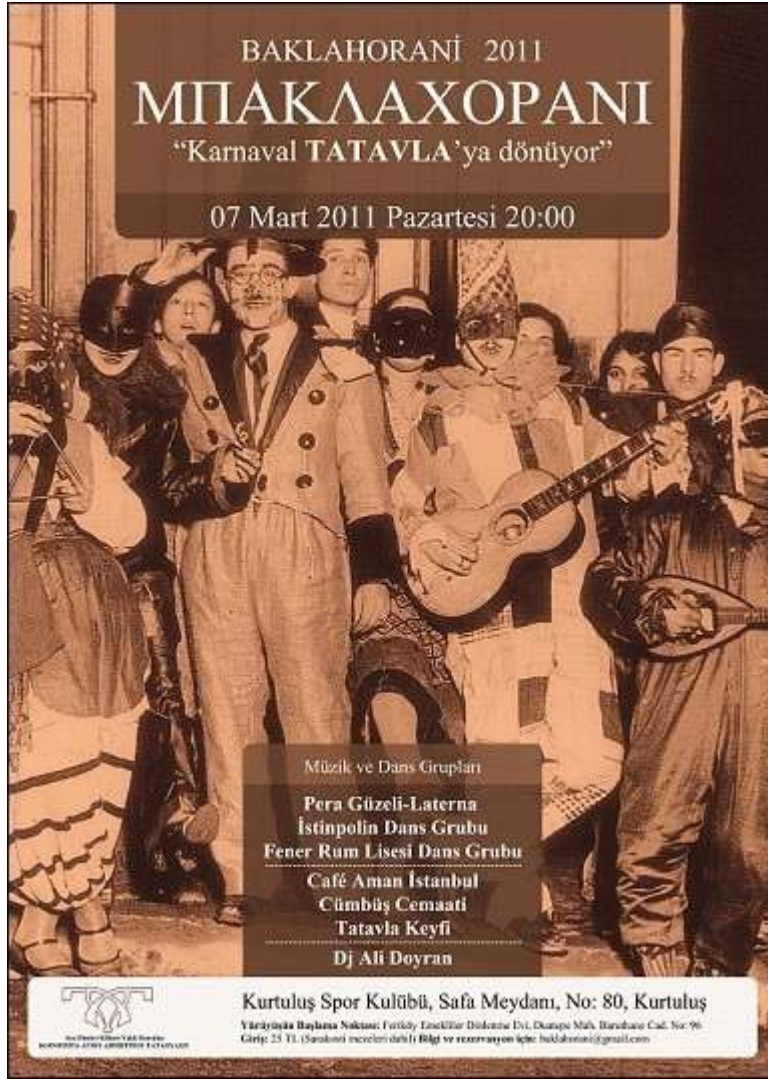
1942' de bir Apukurya temsilinden

Aslında pek de “**muhafazakâr**” sayılmayacak **Sermet Muhtar Alus** ise maskeli balonun yapıldığı tiyatroyu şöyle anlatıyor, **İstanbul Kazan Ben Kepçe** kitabında: “*Ekler midir, daha yeni ismi nedir? Pek farkında değilim, ama o sinemanın yeri önce Verdi, sonra da Odeon Tiyatrosu’ydu. Apukurya zamanlarında, öyle maskeli balolar verilir, bilhassa İstiridye Panayırı’nda öyle mahşerleşirdi ki yetmiş iki buçuk milletten adam say...*” diye tanımlıyor ve **Masal Olanlar** kitabında, tiyatronun içinden şöyle bahsediyor: “Locaya girip şöyle yerleştiniz, ilk farkına varılan şey, pudra, lavanta, içki, nefes, ter, ayak kokularından mürekkep bir başka halitanın genzinizi yakması...

“*Şaka-maka tiyatro, hemen hemen dolmuş. Sahnenin perdesi açık; içindeki sıra sıra iskemlelerde seyirciler. Parterde ne kadar koltuk, sandalye varsa kaldırılmış. Şöyle etrafa bir göz gezdir: Venedik, Çiçekçi, Yeniçeşme, Sağsol, Çukur, Ziba, Timoni, Derviş, Bayram, Yeşil ismindeki sokakların ne kadar yosması varsa, hepsi maskeli olarak hazır ve nazır... Locaların hali de başka türlü: Her birinde öbek öbek, rastıklı, sürmeli, püskürtme benli, düzgünlü, şişman ve yaşlı kodamanlar, yanlarında tazeleri, yıkık fesli, burma bıyıklı, beli kuşaklı, saat kordonlu ihvanlar veyahut pala bıyıklı ahbarlar, veyahut pavurya bacağı bıyıklı palikaryalar*” diye anlatmaya devam ediyor.

Her haliyle içkinin, cinselliğin, ter ve eğlencenin birbirine karıştığı bir bahar bayramı işte. Belki kentlerin tarihinin başından beri, her bahar bayramında olduğu gibi...

Tatavla karnavalı bugün de zaman zaman yapılıyor. Bir kent böylesine bir bayramı, böylesine bir geleneği kaybedebilir mi? Bunu hangi kent göze alabilir ki? Ancak yine de, o kadar sık ki, etrafımızdaki/ içinde yaşadığımız kentlerin yalınkatlaşması, sığlaşması, tek egemen kültürün baskısı altına girmesi. Ve sadece etnik değil, her türlü milliyetçiliğin, çok kültürlü katmanlar arasından ulaşabileceğimiz çoğul anlamları ve kentin yaşamaya layık en güzel ve ilginç anlarını çekip alması ve yok etmesi...

Bir kentin kadim kültürünün erimesi ve yalınlaşması, sonuç olarak o kentin insanların maddi ve kültürel ihtiyaçlarıyla, kentin kendisine verebileceklerinin çeşitlenmesine bakış açısıyla ve buna verdiği değerle, sonuç olarak, nasıl bir kentsel çevrede yaşamak istediği ile ilgilidir. Kentin kültürel yaşamı sürekli devinir. Bazen çok fazla **“halktan kopuk/ entelektüel bir gereksizlik”** olarak görülenler kesilip-biçilir, bazen tam tersine, çok fazla **“ayaktakımına uygun, açık-saçık ve kaba olanlar”** kopartılır ve atılır. Savaşlar, pogromlar, yağmalar, linçler, sürgün ve tehcirler, yangınlar, kentleri alt-üst eder. Kentin çoğul kültürünü milliyetçiliklerle dağılayarak, renkleri soldurulur ve kent kültürü homojenleştirilir.

Ancak eğer o kent kendi hafızasında, kendi kültürel geçmişini koruyor ve yaşatabiliyorsa, belki bir gün yeniden **“maskara alayları”** düzenleyerek, **“kendisini rezil etmek isteyen hemşerilerine”** ferahlık panayırları sağlayarak, o kente özgü çeşitlenmeyi ve canlanmayı, yeniden yaratır...

Not:

Bu yazı, daha öncekiler kadar içinde yaşadığım mekanlardan doğru yazılmış bir yazı değil. Bu yazı, daha çok içinde yaşadığım kültürel atmosferin içinden doğru yazılmış bir yazı. Bu nedenle, birçok kaynağa başvurmam gerekti. İnternet kaynaklarından bahsetmeyeceğim bile; ancak sadece, metin içinde başvurduğum ya da, alıntı yaptığım kaynakları yazacağım aşağıya:

- *Alus, Sermet Muhtar (1995), İstanbul Kazan Ben Kepçe, İstanbul: İletişim Yayınları*
- *Alus, Sermet Muhtar (1997), Masal Olanlar, İstanbul: İletişim Yayınları*
- *Apukurya (1993), Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi içinde (cilt I, s. 285), İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı ortak yayını*
- *Hristodulu Melisinos (2013), Tatavla Tarihi, İstanbul: İstos Yayın*
- *Türker Orhan (1998), Osmanlı İstanbulundan Bir Köşe Tatavla, İstanbul: Sel Yayıncılık*
-

Akın Atauz